

Mimarinin İzinde: Hukuk ve Toplum İlişkisine Tipomorfolojik Bir Bakış

Betül Aymergen *

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderim / Received: 08.07.2025, Kabul / Accepted: 20.09.2025, Yayın / Published: 30.09.2025

Özet: Tarih boyunca insanların düzen ihtiyacı ve adalet arayışı neticesinde oluşan kimi kurallar toplumsal tercihlerle şekillenerek farklı hukuk pratikleri ortaya çıkarmıştır. Mimari tasarımlarla oluşan mekânlar ise bu tercih ve pratiklerle toplumsal yapıyı somutlaştırmıştır. Hukuk ve mimari, her ikisi de sosyolojik ihtiyaçlardan türeyip insan davranışı üzerinde etkili olarak hem bireysel hayata tesir etmiş hem topluma mesajlar iletmıştir. Etkileşim çift yönlü şekilde bireysel ve toplumsal algıları değiştirirken hukuk ve mimari yapı da bu algılarla dönüşmüştür. Tipomorfoloji ise mimari bir terim olarak mimarlık ve diğer disiplinler arasında etkileşim kurmak suretiyle toplumsal yapıya uygun, etkili bir mimari tasarım ortaya çıkarma yöntemidir. Tarihsel ve kültürel kopuşa tepki olarak gelişen tipomorfoloji yaklaşımı vesilesi ile mimarinin toplum yapısı ile uyumlu şekilde icra edilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada hukuk ve mimarlık disiplinlerinin benzer niteliklerinden hareketle tipomorfolojik yöntem kullanılarak hukuk ve toplum ilişkisinin mimari izleri sürülmüştür. Soyut bir mefhum olan hukuk kavramının toplumdaki algılanış biçimi mimari eserler üzerinden somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Eski camilerin değişen yapılarından günümüz adliye mimarilerine kadar geniş bir perspektifte ve multidisipliner yaklaşımla mimarinin hukuk ve toplum ilişkisindeki ehemmiyeti vurgulanmıştır. Hukukun görünür kılınmasında mimarinin etkili bir araç olduğu ve günümüzde adli yapıların tipomorfolojik yaklaşımla tasarlanmasının toplumun hukuk algısındaki önemli rolü ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hukuk-Toplum İlişkisi, Mimarlık, Tipomorfoloji, Hukuk Algısı, Adli Mimari.

* Yüksek Lisans Öğrencisi / Graduate Student, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye, ORCID: 0009-0003-1379-7370, E-mail: betulaymergen@gmail.com

Atıf/Citation: Aymergen, Betül. "Mimarinin İzinde: Hukuk ve Toplum İlişkisine Tipomorfolojik Bir Bakış". *DiHA: Journal of Interdisciplinary Legal Studies*, sy 2 (Eylül 2025): 98-121.

Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

Bu çalışma Creative Atıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

Tracing Architecture: A Typomorphological Perspective on the Law-Society Relationship

Abstract: Throughout history, certain rules emerging from humanity's need for order and pursuit of justice have been shaped by social preferences, giving rise to diverse legal practices. Spaces created through architectural designs, in turn, have materialized these preferences and practices, reflecting the social structure. Both law and architecture, deriving from sociological needs and influencing human behavior, have affected individual lives while simultaneously conveying messages to society. This interaction, operating bidirectionally, has transformed both individual and collective perceptions, and in response, legal and architectural structures have themselves evolved. Typomorphology, as an architectural concept, is a method that facilitates interaction between architecture and other disciplines to produce designs that are socially appropriate and effective. Developed as a response to historical and cultural ruptures, the typomorphological approach aims to execute architecture in harmony with the social fabric. In this study, drawing on the shared characteristics of the legal and architectural disciplines, a typomorphological method is employed to trace the architectural imprints of the relationship between law and society. The societal perception of the abstract concept of law is concretized through architectural works. From the changing structures of historical mosques to contemporary courthouses, this study emphasizes the significance of architecture in the law-society relationship from a broad and multidisciplinary perspective. It demonstrates that architecture is a powerful tool in making law visible and highlights the crucial role of designing judicial buildings through a typomorphological approach in shaping society's perception of law today.

Keywords: Law-Society Relationship, Architecture, Typomorphology, Perception of Law, Judicial Architecture

Değerlendirme / Review :

Çift taraflı kör hakemlik, dış bağımsız / *Double-blind peer-reviewed, external independent.*

Etik Beyan / Ethical Declaration :

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. / *Ethical principles were followed during the preparation of this study.*

Etik Bildirim / Complaints :

info@diha.org.tr

Benzerlik Taraması / Similarity Check :

iThenticate

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest :

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / *The Author declares that there is no conflict of interest.*

Finansman / Grant Support :

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır. / *No funds, grants, or other support was received.*

Extended Summary

This study explores the intricate relationship between law, society, and space, tracing its historical roots and contemporary manifestations through an interdisciplinary lens. It posits that spaces, shaped by societal needs and preferences, serve as tangible expressions of law, influencing both individual and collective perceptions. Law, as a communicative mechanism that establishes social order, shares functional parallels with spaces, as both regulate behavior, convey messages, and shape societal norms. The study draws on historical and modern examples to illustrate how spaces reflect and influence legal and societal structures, emphasizing their role as mediators between abstract legal principles and lived experiences.

Historically, spaces have been pivotal in reflecting societal and legal frameworks. Archaeological discoveries like Göbeklitepe, a prehistoric monumental structure, challenge conventional narratives about early human societies, suggesting that belief systems, potentially tied to legal concepts like sanctions, preceded settled communities. This raises questions about the centrality of law in ancient societies, as evidenced by symbols like the relief of a punitive deity. Similarly, historical accounts, such as the Ottoman Empire's architectural shifts during the Tanzimat period from stone to Baroque and Rococo styles, reflect changing societal and legal paradigms influenced by Westernization. The 1855 Bursa fire, described by Fuad Pasha as the loss of "the preface of Ottoman history," underscores the symbolic weight of spaces as embodiments of cultural and legal identity. This event also highlights the disconnect between reformist policies and their practical impact, as the state's failure to respond effectively to the crisis revealed limitations in legal and administrative systems.

In contemporary contexts, judicial architecture, particularly courthouses, serves as a primary spatial manifestation of law. The design of these spaces—encompassing location, materials, and aesthetics—shapes public perceptions of justice and authority. For instance, the U.S. Supreme Court's axial architecture, with its Greek temple-like columns, projects control, prestige, and ideological power, reinforcing the state's authority. In contrast, the Australian High Court's accessible design, which encourages public activities like concerts and exhibitions, fosters civic engagement and positions the court as a public space. These examples illustrate how spatial design can either reinforce hierarchical control or promote inclusivity, reflecting differing societal values and legal philosophies.

The study argues that spaces and law function as communication forms, conveying messages that vary based on cultural and societal contexts. Drawing on scholars like Umberto Eco, who views architecture as a communicative act, and Mark Van Hoecke, who conceptualizes law similarly, the analysis highlights how spaces make abstract legal

principles tangible. Physical structures, from courthouses to public buildings, embody societal values like justice and equality, influencing how law is perceived and experienced. For example, the presence of symbolic elements, such as portraits of leaders in Iranian courtrooms or paintings commissioned by Sultan Mahmud II in Ottoman public buildings, reflects the interplay of power, ideology, and law within specific socio-political contexts.

The aesthetic and symbolic dimensions of spaces also contribute to the legitimacy of legal systems. Courthouses, described as “monuments of legal tradition,” reinforce the mythology of justice and position courts as guardians of societal ideals. However, poorly designed judicial spaces, such as those repurposed from non-legal buildings, can undermine public trust and accessibility. The study emphasizes the need for intentional design in judicial architecture, incorporating principles like accessibility, transparency, and equality to enhance public engagement with the law. As societies evolve, legal spaces must adapt to technological and cognitive advancements, ensuring they meet contemporary needs and foster positive legal experiences.

By integrating insights from archaeology, sociology, philosophy, and architecture, the study underscores the transformative potential of spaces in shaping the law-society relationship. It advocates for a dynamic approach to judicial architecture, where spaces are designed to reflect societal values and facilitate effective legal interactions. Historical and contemporary examples demonstrate that spaces are not passive backdrops but active agents in constructing legal and social realities. Ultimately, the study concludes that the strategic use of spaces can enhance the visibility and legitimacy of law, fostering a stronger connection between society and its legal frameworks, while interdisciplinary research continues to uncover new dimensions of this relationship.

Giriş

Hukuk ve toplum ilişkisi tarihin her aşamasında ilgi çekici bir felsefi uğraş olarak araştırma nesnesi yapılmıştır. Dönemsel ve mekânsal farklılıklar konuya dair yaklaşımları da farklılaştırmıştır. Günümüzde ise anılan ilişkinin incelenme metotları, konuların marjinal bir yapıya bürünerek çoğu zaman hayattan kopuk bir nitelik arz etmesine neden olmaktadır. Ülkemizde hukuk ve toplum ilişkisi denildiğinde belirli kişiler, belirli teoriler ve belirli disiplinlerin dışına çıkmanın pek makul görülmemesi de mevcut durumu pekiştirmektedir. Felsefe meşğalesinin özüne tamamen zıt gibi görünen bu yapı, hukuk ve toplum ilişkisinin gerçeklikten kopuk algılanmasına da sebep olabilmektedir. Modern bilimin gereği olarak parçalanıp ayrıştırılan disiplinler, hukuk

felsefesinin esnek yapısına rağmen birbiriyle bağlantılı yapıların analizinde işlevsiz kalabilmektedir. Fakat insandan ve insani etkileşimlerden oluşan toplum ile bu etkileşimlerin ortaya çıkardığı hukuk mefhumu birbiriyle bağlantılı birçok disiplinin ilgi alanına girmektedir. Bu niteliği itibarıyla hukuk ve toplum ilişkisine dair çalışmalar farklı sahalarda etkileşimi zorunlu kılmaktadır. İlgili bağlamda makale kapsamında incelenen ve modern mimarının parça ile bütün arasındaki bağı koparan yapısına tepki neticesinde gelişen tipomorfolojik yaklaşım ise bahsedilen sorunların çözüm arayışına mimarlık disiplini içerisinde cevap üretmektedir.

Bu makalede mimariden ve mimari tasarım disiplinin imkanlarından faydalanılarak multidisipliner bir yaklaşımla hukuk ve toplum ilişkisinin mahiyetine dair cevaplar aranmaya çalışılmıştır. Yabancı literatürde mekândan hareketle toplum ve hukuk ilişkisine dair oldukça geniş perspektifte çalışmalar bulunmaktadır. Konuya dair mimarlık, sanat tarihi, felsefe, sosyoloji gibi çeşitli alanlara yoğunlaşan birçok esere rastlanabilir. Bunların bazıları mimarlık ve hukuk ilişkisi bağlamında, bazıları küreselleşme olgusuna mündemiç, bazıları ise adliye binaları üzerinden araştırma konusu edilmiştir. Bazı çalışmalarda tarihsel süreç irdelenirken bazılarında günümüzde kullanılan farklı mekanlar mukayese edilmiştir. İngilizce literatürün aksine konuya dair Türkçe çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Özellikle ülkemizdeki hukuk eğitimi pratiklerinin disiplinlerarası çalışmaya pek fazla imkân tanımayan yapısı bu tür soruların cevaplanmasında Türk literatüründe bir boşluk bırakmaktadır. Türkiyede hukukun salt normatif bir alana itilmemesi için farklı disiplinlere dair konuların hukuku da kapsayacak şekilde ele alınması hukuk pratikleri için önemli imkanlar barındırmaktadır.

Çalışma kapsamında Nureddin Topçu'nun toplumu anlamak için kullandığı "kültür felsefe ile başlar ancak ilham kaynaklarımızın çoğu tarihtedir"¹ sözünden hareketle tarihe de müracaat edilerek mimarının hukuk ve toplum ilişkisini anlamadaki değeri incelenmiştir. Üç ana bölümden oluşan çalışmanın ilk kısmında toplum ve hukuk ilişkisinin soyut yapısı irdelenmiştir. Soyut bir yapının nasıl görünür kılındığına dair farklı yaklaşımlardan hareketle mimarının konuya ilişkin mahiyeti sorgulanmıştır. İkinci kısımda mimari tasarım literatüründe bir analiz metodu olarak kullanılan tipomorfolojik yaklaşımına odaklanılmıştır. Kavram açıklanarak inşa ettiği metodun hukuk ve toplum ilişkisini anlamada nasıl bir katkı sağlayabileceği örnekler üzerinden incelenmiştir.

¹ Nureddin Topçu, *Ahlak Nizamı*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 130.

Üçüncü ve son bölümde elde edilen verilerden yola çıkılarak mimarlık- hukuk ve mekân- hukuk ilişkisi üzerinde durulmuş, incelenen yaklaşımın hukuk ve toplum ilişkisine katkısı irdelenmiştir. Veriler neticesinde mimarının toplumların hukuk algısındaki etkisi aktarıldıktan sonra toplum-hukuk ilişkisinin nitelikli seyrinde tipomorfolojik yaklaşımın önemi günümüz adli yapıları üzerinden vurgulanarak çalışma noktalanmıştır.

1. Toplum ve Hukuk İlişkisi

İnsanlar bir araya gelerek sosyal bir yapı oluştururlar. Toplum adı verilen bu yapının belli bir düzen içinde devamlılığını sürdürmesi hukukun o toplum içinde hem bir zorunluluk hem de bir ihtiyaç olarak gelişip oluşmasını sağlar. Bu toplumlar yapı ve alışkanlıklarına göre kendi hukuk pratiklerini oluştururlar. Oluşan hukuku, iki kişi arasındaki satım akdinde görebileceğimiz gibi iki devlet arasındaki herhangi bir sözleşmede de müşahede etmemiz mümkündür. Dolayısıyla hayatın her safhasında hukuk bir şekilde toplumlarda etkili olarak bireylerin algılarında farklı şekillerde yer edinmiştir. Bu nedenle hukuk, günümüze değin bireysel ve toplumsal çeşitli konulardaki farklı uygulamalarla geniş bir yelpazede varlığını sürdürmüştür.

İki insan arasındaki basit gündelik bir ilişkide dahi hukuk kavramından söz etmek, hukuk mefhumunun insanlık tarihi ile paralel seyirde oluşup değiştiğini göstermektedir. Toplum değiştikçe farklılaşan hukuk, yeni formlarıyla bir nevi değişimin de tetikleyicisi olmuştur. Dolayısıyla toplum ve hukuk ilişkisi, karşılıklı ve dinamik bir şekilde tarihten günümüze varlığını sürdürmektedir. Bu soyut ilişki sosyal pratiklerin çeşitli veçheleriyle gün yüzüne çıkmaktadır. Örneğin kültürünü, geleneklerini ve gündelik alışkanlıklarını takip etmek bir toplumun hukukla etkileşiminin niteliğine dair fazlasıyla veri sunabilir. Toplumun hukuk algısını anlamak ise kimi zaman bir kanun maddesinin gerekçesini okumak kadar faydalı olabilir. Zira soyut bir kavramın toplumu devamlı etkileyici bir yapıya sahip olması, etkilenenlerin neler olduğu ve nasıl bir görünüm kazandığı sorularını gündeme getirmektedir. Bugün bir adliye binasına girdiğimizde yahut elimize kanun kitapçığı aldığımızda hukuk bizler için görünür form kazanabilir. Soyut hukuk kurallarının insanda nelere mal olabileceğini dolayısıyla normların nasıl bir etkisi olduğunu ağır ceza mahkemesinde izlediğimiz duruşmayla müşahede edebiliriz. Araba almak istediğimizde noterde imzaladığımız kağıtlar kolayca hukukla etkileşim içerisinde olduğumuzu gösterebilir. Fakat bir hukukçu olmadan da adliye binasına girip duruşma izleyebileceğini, kanunlara nereden erişebileceğini bilmek ya da noterde aslından farklı

bir ücret üzerinden satış vermek toplumun hukuku nasıl algıladığına dair bir mesele olarak karışımıza çıkmaktadır. Dahası tarihe paralel bir seyirde değişim gösteren hukukun toplumla ilişkisinin nasıl bir süreç geçirdiği kanun maddelerinden de anlaşılabilir. Dolayısıyla hukukun insan ve toplumla ilişkisini anlamak salt normatif değerlendirmelerden çok daha fazlasını gerektirmektedir. Peki soyut ve genel kurallardan oluşan hukukun toplumla ilişkisi, toplumların hukuk algısı ve hukukun değişen yapısı nasıl anlaşılmalıdır? Bu soruya tarih boyunca farklı izleklerden çeşitli cevaplar aranmıştır. Genellikle konunun soyut kavramları somut tezahürleri üzerinden anlaşılmaya çalışılmış, maddi veriler cevap arayışında etkili olmuştur.

“Görünen Şeyler Görünmeyen Şeyleri Gösterir”²

Eski çağlardan günümüze pek çok eserde toplumların yapısı coğrafya ve mekanlar üzerinden incelenmiştir. Herodotos, Platon, Aristo, İbn Haldun gibi düşünürler fiziki şartlara göre kimi olguları açıklamış, bu kapsamda farklı mekân tanımları yapmışlardır. Örneğin İbn Haldun mekânı medeniyetin sosyolojik ögesi olarak nitelmiş, insanın sübjektif zemini olarak yorumlamıştır.³ Geçmişte olduğu kadar yakın tarihte de Durkheim, Heidegger, Lefebvre, Foucault, Bourdieu, Giddens, Harvey gibi düşünürler mekân ilişkisi bağlamında topluma dair sosyolojik cevaplar aramışlardır.⁴ Günümüzde çeşitli disiplinlerde yaşanan gelişmelere bağlı olarak mekânın gösterdikleri yeni tartışmaları da ortaya çıkarmaktadır. Bilinen en eski tarihi yapı olan Göbeklitepe'nin buluşu bu konuda önemli bir örnektir. Zira arkeolojik kazı neticesinde Göbeklitepe'de ortaya çıkan yapılar çeşitli sorularla tarih yazımı başta olmak üzere farklı konularda birçok sorgulamayı beraberinde getirmiştir.⁵ Devam eden kazılarla bilim insanları, çeşitli

² Milattan önce beşinci yüzyılda yaşamış Yunanlı filozof Anaksagoras'a atfedilen bu ifade insanların asırlardır soyutla kurduğu ilişkiyi anlama çabası içerisinde olduğunu göstermektedir. Raible, Wolfgang. "Metaphors as models of thinking." (2016): 21.

³ İbn Haldun, Mukaddime, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019).

⁴ Marie Bels ve Patricia Branco "Law and Architecture: Courthouse Architecture, Searching for a New Balance Between Representation and Functionality", *Law and the Arts. Elective Affinities and Relationships of Tension*, (2017), 178-185.

⁵ Genel kaniya göre Göbeklitepe'nin bir yerleşim yeri olmadığı, tapınak benzeri anıtsal bir yapı olduğu düşünülmektedir. (Andrew Curry, "Gobekli Tepe: The World's First Temple", *Smithsonian Magazine*, 3, (2008), 1-4). Kazıya dair öncelikli tartışmalardan biri de bu bağlamda yerleşik yapıya sahip olmayan bir avcı-toplayıcı toplumun neden konut veya tarımsal üretim yerine inanç temelli bir yapı inşa ettiğidir. Dolayısıyla sulak araziler ve tarım üretimi ile ilk kez yerleşik yaşama geçilerek inşa edildiği düşünülen Çatalhöyük gibi kazılardan daha eski bir yapı olmasıyla Göbeklitepe, insanlığın medeniyet gelişim kriterleri üzerine bilim insanlarını bir sorgulamaya sevk etmiştir. Dahası tapınak olarak nitelenen yapının kullanım maksadı hakkında

soruların peşinde Göbeklitepe toplumunun nasıl bir kültüre sahip olduğundan inanç dünyasına ve hukuki yapısına kadar farklı alanlarda fikir üretmeye çalışmaktadır.⁶ Toplum yapısının somut bir göstergesi olmak bakımından mimari yapı adeta bir toplumun soy kütüğünü ortaya çıkarmaktadır.

Hukukun görünmez gerçekliğinin mekân aracılığıyla fiziksel gerçekliğe bürünmesi sosyolojik etkileşimlerle meydana gelmektedir. Hukuki pratikler ve prosedürler, ideolojiler ve güç dinamiklerinin etkileri ile şekil almaktadır. Ortaya çıkan şekil; siyasi, mesleki, kurumsal, kültürel, ekonomik ve sosyal birçok temsili yansıtmaktadır.⁷ Bu bakımdan mimarinin estetik yönü ve sembolizmi kurumsal bir düzenin otoritesi ve meşruiyetini hissettirme amacını da bünyesinde barındırmaktadır. Hukukun ve dolayısıyla adaletin mekanlar vasıtasıyla temsiliyeti, mimarinin çeşitli özelliklerinden hareketle hukukun o toplum nezdindeki yerini de göstermektedir. Bu düşünceden hareketle mimarinin hukuk ile toplum arasında bir nevi arayüz olarak nitelendiği yaklaşımlar bulunmaktadır.⁸ Mekânın nasıl tasarlandığı, nelere dikkat edilerek inşa edildiği, konumu, yapımında kullanılan malzemeleri, duvarlarını süsleyen tablo tercihlerine⁹ kadar birçok mimari gösterge toplumun ve güç dinamiklerinin algıları hakkında fikir vermektedir.¹⁰ Dolayısıyla düzen tesisi yanında sınırlama ve engelleme

da bir uzlaşa bulunmamaktadır. İnanç merkezli inşa edildiği genel kabul görmekle birlikte bu inancın din olarak mı niteleneceği de bir diğer tartışmalı husustur. Konuya dair değerlendirme için bkz. Hasan Özalp, "İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne Söyler?", *Bilimname*, (2016) Çalışma kapsamında asıl merak uyandıran nokta da bu doğrultuda yapıda bulunan ve kadim sembollerde ceza tanrısı olarak kabul edilen bir kabartmanın bulunmasıdır (Klaus Schmidt, *Göbekli Tepe*, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007), 222). Ayırt edici bir özelliği olan yaptırım boyutuyla hukukun, kadim toplumlarda inanç eksenli ve dolayısıyla merkezi bir konumda mı olduğu sorusu hukuk-toplum ilişkisi bakımından bahsi geçen kabartmayla beraber cevaplanmayı bekleyen bir araştırma konusu teşkil etmektedir.

⁶ Elif Bengisu, "Human History and Göbeklitepe" *International Journal of Social, Political and Economic Research*, 7.1. (2020)

⁷ Bels ve Branco, 182, 183.

⁸ Duygu Hatipoğlu Aydın, "Mimarlık ve Hukuk İlişkisi Bağlamında Ankara Adliyesi Balgat Ek Hizmet Binası Üzerine Notlar", *Ankara Barosu Dergisi*, 78.2. (2020), 139.

⁹ Tarihte II. Mahmud'un kamu binalarına tablolarını astırması, otoritesini görünür kılma yöntemi olarak yorumlanabileceği gibi günümüzde İran mahkemelerinde Ruhullah Humeyni'nin tablolarının bulunması da molla rejiminin hukuk pratikleri ve halka yansıttıkları açısından ipuçları barındırmaktadır. Bkz. Yunus İnce, "II. Mahmud Devri Reformlarının Tebaa Tarafından Algılanışı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 32.2. (2017); İran Yüksek Mahkemesi:

wikimedia.org/wikipedia/commons/2/29/Supreme_Court_of_Iran_1399032711131039520604224.jpg

¹⁰ Oğuz Ongun, *Bir Adalete Erişim Meselesi Olarak Adliye Mimarisi: Çağlayan Adliyesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2019), 81-88.

yönerleri düşünüldeğinde mekanların hukuk-toplum ilişkisinde önemli bir etkisi olduğu ve mimarının hukuk ile topluma yönelik benzer işlevler taşıdığı görölmektedir.

2. Mimarlık ve Toplumsal İlişki: Tipomorfoloji Yaklaşımı

Tipomorfoloji, bir mimari terim olarak 20. yüzyılın ikinci yarısında modern mimarlık anlayışına tepki olarak ortaya çıkmıştır. “Morfolojik bir analiz metodu” öneren tipomorfoloji kavramı parça ve bütün arasındaki bağlantılara önem veren bir mefhumla işaret etmektedir.¹¹ Kavram, modern mimari yaklaşımının geçmişle bugün arasında çatlak oluşturduğunu düşünen bir grup mimari çevre tarafından oluşan boşluğu kapatma amacıyla eleştirel bir düşünce olarak geliştirilmiştir. Bahsekonu çevre, modern mimarının yalnızca kendine gönderme yapan ve tarihin rolünü yadsıyan yapısına karşın mimaride multidisipliner bir yaklaşıma önem vermiştir.¹² Kavramın öncüsü Saverio Muratori, 1960 yılında basılan eseri ile mimari tasarımda iki hedefe ağırlık verilmesi gerektiği fikriyle tipomorfolojik yaklaşımın ana hatlarını belirlemiştir:

- Teknik konularla tarihi ve kurumsal etmenler arasındaki bağlantıyı sağlamak,
- Mimarlığı kentin sorunlardan bağımsız olmadan, kent sorunları içerisinde geliştirmek.¹³

Sonuçta “*Tipomorfoloji kent biçiminin tipik mekân ve yapıların analizinden yola çıkarak incelenmesidir.*”¹⁴ Mimaride, geçmişten bağı koparan modern yaklaşıma tepki olarak gelişmeye devam eden bu fikirler “kentsel yapıyı zamansal bir varlık olarak” algılayarak kentsel doku içerisindeki ortaklıklara dikkat çekmektedir. Böylece parça ile bütün arasındaki ilişki salt formel alandan çekilerek kent ve mekân, yapısal olarak yani “tipomorfolojik” analizle irdelenebilmektedir.¹⁵

Tipomorfolojik yaklaşım, araştırmacıların araştırma nesnesi bölgelerine göre yapılan farklı disiplinler ve kültürel eğilimler sayesinde kentlerin nasıl üretildiği/inşa edildiği üzerine farklı analiz imkanları vermektedir. Örneğin İtalyan ekolünden Muratori’nin ardılı Gianfranco Caniggia, insan çevresini birbiri ile ilişkili küçük organizmaların bir

¹¹ Özgür Bingöl, *Mimarlıkta tip kavramı ve tipoloji*, Doktora Tezi, (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2017), 82.

¹² Tan Kamil Gürer, “Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak”, *İdealkent*, 18.7. (2016), 9-12.

¹³ Bingöl, *Mimarlıkta Tip Kavramı ve Tipoloji*, 80.

¹⁴ Gürer, “Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak”, 12.

¹⁵ V. Moudon, “*Getting to know the built landscape: Typomorphology.*” *Type and the Ordering of Space* (1994). 288,289.

araya geldiği büyük organizma olarak tanımlamıştır. Organizmaları oluşturan mekânsal yapıları sırasıyla; bina, bina grupları, şehir ve bölge şeklinde dört kategoriye ayırarak parçadan bütüne, toplumsal yapının topografyasını çıkarmayı amaçlamıştır. Zira düşünüre göre kent tamamlanmış bir obje değil, bir süreçtir.¹⁶ Bu şekilde tipomorfolojik yaklaşımın özünü oluşturan disiplinlerarası çalışma bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Zira düşünürler, kente atfedilen nitelik vesilesi ile mimari-formel bir değerlendirmenin ötesinde mekân ve onu üretenler ile kullananlar arasındaki zorunlu korelasyonu gözler önüne sermeyi amaçlamıştır. Bu anlayışa göre modernitenin mimariyi ve kent tasarımını teknik bir meseleye indirgeyerek toplumsal yapıya uymayan algılanışı onarılarak etkili bir mimarlık anlayışı sürdürülebilecektir. “*Kent biçim ve yapısı binalar ve onların açık alanlarında meydana gelen birçok eylem, seçim ve fikrin toplamından ibarettir.*”¹⁷

2.1. Hukuk ve Toplum İlişisini Tipomorfolojik Olarak Okumak

Mimarinin diğer disiplinlerle irtibatının gereğini ortaya koyan tipomorfolojik yaklaşım, hukuk ve toplum ilişkisini mekanlar üzerinden anlamada da etkili bir yöntem olarak kullanılabilir. Dahası mimarlık ve hukukun birbirine benzer bir yapı olduğunu savlayan fikirlerden¹⁸ hareketle hukukun, mimari terimlerle tipomorfolojik okuması yapılabilir. Fakat uzun soluklu ve ciddi çalışma gerektiren bu uğraş, çalışma kapsamını aşmaktadır. Elinizdeki çalışmada tipomorfoloji mantığından hareketle hukuk dışı “görünen” alanların hukuku görünür kılan ve toplumların hukuk algısına dair ipuçları barındıran yönleri mekanlar üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda bina, bina grupları, şehir ve bölge şeklindeki kategorizasyonu ile insan çevresini parçadan bütüne tanımlayan Caniggia’nın tasnifinden mühlhem seçilen örneklerle toplum-hukuk-mekân arasında bir çerçeve çizilmiştir.

2.1.1. Bina ve Bina Grupları

Binayı kişisel bir anlatım olarak tanımlayan Günther Fischer, mimariyi de böylece dilsel bir edim olarak nitelemektedir. Bir yapının -binanın- kendinde barındırdığı nitelikleri (büyüklük, biçim, yapı, malzeme, vb.) hem mimarının kişisel tercihlerine hem

¹⁶ Güner, 13-15.

¹⁷ Güner, 13.

¹⁸ Bkz. Ali Günvar, *Söylemin İktidarı Dil Mimarlık ve Edebiyatta Otoritenin Analizi*, (İstanbul: Ötügen, 2023).

de o yapıyı ortaya çıkaran şartlara işaret etmektedir.¹⁹ Bu bakımdan örneğin Memlük, Selçuklu ve Osmanlı devletleri tarafından en ihtişamlı dönemlerinde taş mimarının tercih edilmesi, Osmanlı'nın Tanzimat dönemiyle birlikte barok ve rokoko tarzına yönelmesi tesadüfi tercihler değildir.²⁰ Etkili bir inşa malzemesi olan taş yerine dönemin batılı modası olan mimari tarzların tercihi, devlet kademelerindeki aydınların batı seyahatleriyle doğrudan ilişkilidir.²¹ Taşın en üst seviyede kullanıldığı, Mimar Sinan'ın ustalık eserim dediği Selimiye Camii'nin içerisindeki süslemeler ve yazıların klasik formdan değişimi ise kimi yazarlara göre İmparatorluğun en ihtişamlı zaferlerinin ardından tahta geçtiğinde İnebahtı yenilgisi yaşayan Sultan II.Selim'in, iktidarını pekiştirme niyeti ile özel olarak tercih edilmiştir.²² Buna paralel İnebahtı'da zafer kazanan Haçlı birlikleri anıtsal Kiliseler inşa ederek²³ toplumlara mimari vasıtaıyla mesajlar iletmıştır.²⁴

Bina gruplarına bakılacak olduğunda Osmanlı devletindeki cami-külliyeye mimarisinin değişim izlerini sürmek ilginç veriler sunmaktadır. Osmanlı'da klasik dönemde tercih edilen zaviyeli (T biçimli) cami mimarisi zamanla yerini yeni tip bir külliye formuna bırakmıştır. Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar zaviyeli camiler azalsa da tamamen terk edilmemiş, Süleymaniye Camii'nin yapımı ile şehirde artık tamamen yeni mimari yapılar etkin kılınmıştır.²⁵ Kademeli olarak terk edilen zaviyeli camiler ile yaygın hale gelen selatin camiler arasındaki fark, yalnızca camileri çevreleyen külliyelerin mimari

¹⁹ Günther Fischer, *Mimarlık ve Dil*, Daimon Yayınları, (2015), 12-20.

²⁰ Bkz. Uğur Tuztaş ve İlgi Yüce Aşkun. "Klasik Dönemden Batılılaşmaya Osmanlı Mimarlığında İdealleştirme Olgusu ve Batı Mimarlığıyla Olan Mukayesesi". *Osmanlı Araştırmaları* 38, (Aralık 2011); Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 60 vd.

²¹ Kalaycıoğlu ve Sarıbay, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, 70- 73.

²² Günvar, 282.

²³ Cervantes, Don Kişot romanındaki ifadeleriyle İnebahtı deniz savaşı "Hıristiyanlar için Türklerin yenilmez olmadığını gösteren en talihli gün" olarak nitelemiştir. İtalyanların bu destansı zaferi anımsatmak için çok sayıda kilise yaptığından bahseden yazar, mekanların anıtsal ve sembolik değerine dikkatleri çekmiştir. Oral Sander, Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü (Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme), *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*, (1987), 185.

²⁴ Mimarlık ve dil arasında ilişki kuran Ali Günvar'a göre mimari tasarımın üç boyutlu ürünü olan bina ayrıntıları ile okunabilecek bir sistemdir. "Her bina en az bir metinden ya da çok kez değişik aşamalarında kendini gösteren birbirinden farklı düzlemlerde metinlerden oluşan bir kompozisyonudur. O nedenle birbiriyle örtüşen ya da iç içe geçen bir metinler arasılık içerir." Günvar, 244.

²⁵ Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini ve İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İÜ İktisad Fakültesi Mecmuası*, 23, (1963), 23.

tasarımlarında ortaya çıkmamıştır. Aynı zamanda başlangıçta camilerin içerisinde bulunan tabhane adı verilen yapılar da devletin yapısındaki dönüşümlere paralel bir değişim göstermiştir. Tabhaneler zaviyeli camilerde, caminin ana binasının bir parçası şeklinde inşa edilmekteyken yeni tipteki külliye mimarisi ile kademeli olarak ana plandan ayrılmıştır. Toplumun sosyo-ekonomik, siyasi meselelerinin çözüldüğü ve cami içerisinde adeta hakemlik-arabuluculuk faaliyetinin icra edildiği yapılar olarak tabhanelerin zamanla camiden kopuk bir forma bürünerek işlevsiz hale gelmesi, Osmanlı devletinde toplum ve hukukun geçirdiği dönüşüme dair fikirler vermektedir.²⁶

2.1.2. Şehir ve Bölge

Toplumun mekânsal biçimi olan şehirler toplumsal pratiklerin ötesinde belirli normlar çerçevesinde ve ideolojilerle inşa edilerek çeşitli karakteristik bölgeler haline gelmektedir.²⁷ Bunların topluma yansıyan algılarını anlayabilmek için ilgili şehrin felsefi ve sosyolojik gelişim süreçleri ve dönüşümlerini anlamak önemlidir.²⁸ Ahmet Cevdet Paşa'nın 19. yüzyıl devlet yönetimini yazdığı kitabında Bursa yangınından sonra toplumun ve devletin tavrını anlattığı olay, şehrin anlamına dair çarpıcı bir örnektir. Cevdet Paşa, 1855 yılında meydana gelen Bursa yangınına gören Fuad Paşa'nın "Osmanlı tarihinin dibacesi zayı oldu" sözleriyle üzüntüsünü dile getirdiğini aktarmıştır.²⁹ Dibace etimolojik köken itibariyle Farsça başlangıç duası manasına gelen kelimedendir.³⁰ Günümüz Türkçesiyle giriş, başlangıç, önsöz gibi manalara gelen kelime

²⁶ Çalışma kapsamını aşacak nitelikteki incelemeyi gerektiren konu hakkında ve tabhanelerin işlevi ile Osmanlı Devleti'nde hukukun toplumsal yapısına dair karşılaştırmalı bir okuma için bkz. Günvar, Söylemin İktidarı: Dil Mimarlık ve Edebiyatta Otoritenin Analizi, 256-268; Wael B. Hallaq, Şeriat Uygulama- Teori- Dönüşüm, (Ekin Yayınları, 2024), 175-179, 407-425.

²⁷ Manuel Castells, *The City and the Grassroots*, (USA: University of California Press, 1983), 103. Dördü de Ankara'nın Altındağ semtinde bulunan Arslanhane Camii, Karacabey Camii, Cenabı Ahmed Paşa Camii ve Melike Hatun Camii, bölgelerin ve mimarilerin karakteristik yapısını en canlı ve keskin hissedebileceğimiz dört örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Birbirlerine yürüme mesafesinde bulunan bu camilerin arasında adımlarken insan zamanda yolculuk yapmış gibi bir intibaya kapılmaktadır. Her biri farklı bir medeniyetin izini taşıyarak ilgili dönemlerin anlayışına göre inşa edilen bu yapılar kendi dönemlerini gösterme konusunda adeta bir ayna hüviyetindedir. Öyle ki Ankara şehrinin tarihi, yalnızca bu camiler üzerinden incelense konunun çok fazla veri ortaya çıkartabilecek nitelikte bir araştırma potansiyeli bulunmaktadır.

²⁸ "Maddeden önce ne zaman ne de mekân, anlamı olmak bir yana, mevcut değildi; dolayısıyla, fiziksel zaman-mekânın nesnel özelliklerini, maddi süreçlerin özelliklerinden bağımsız olarak kavramak mümkün değildir." David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 230.

²⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 112.

³⁰ Etimoloji Türkçe, "Dibace", <https://www.etimoloji.org/kelime/dibace>

geçmişte kitapların mukaddime, sunuş gibi bölümlerinin yazıldığı kısımlar için kullanılmıştır. Eserin yazılış amacı ve sebeplerinin anlatıldığı bu bölümlerde yazarın dünya görüşü, sanat anlayışı, okuyucudan istekleri gibi hususlar da bulunmuştur.³¹ Bu bağlamda dibaceler kitaba başlamadan önce kitabın mahiyeti, yazarın zihniyeti ve kitabı oluşturma gayesi hakkında okuyucuya ipuçları vermiş, metni anlamayı kolaylaştırmıştır. Bir şehrin bir devletin dibacesi olarak nitelenmesi ise o şehrin toplumsal yapısıyla birlikte mekânsal biçiminin devlete dair önemini göstermektedir. Bunun ötesinde Tanzimat döneminin önemli yöneticilerinden olan Fuad Paşa'nın şehre dair tepkisi³² ve İslahat Fermanından bir yıl önce yaşanan olay dönemin hukuki ve toplumsal yapısına ışık tutmuştur.

1839 yılında yayımlanan Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile devlet resmen reform faaliyetlerine başlamıştır. Modernleşme bağlamında yapılan reformlar, devletin kendine dair bir eleştirisi ve iyileştirme arayışı olmuştur. Fermanla devlet tarafından yaşanan sorunların farkında olduğu ve dikkate alınacağı topluma ilan edilmiştir. Bu kapsamda devlet hukuki yapısında yenilenmeye giderek toplumsal, ekonomik, siyasi pek çok alanda düzenlemeler yapmıştır. Avrupa'da yaşanan gelişmelere bağlı olarak merkezi otoriteyi güçlendirecek adımlar atılmaya çalışılmıştır.³³ Zayıflayan hukuki sistemle birlikte siyasi güç resmi yapılar ve devlet daireleriyle toplum nezdinde görünür kılınmaya çalışılmıştır. Fakat Bursa yangını çerçevesinde yaşananlar reformların halk nezdinde etkisini sorgulattır niteliktedir. Devletin kökenine, ideallerine, yapısına atfen önem verilen şehrin harabiyetine yetkililer müdahale edememiş, büyük bir felaket yaşayan halk yönetime

³¹Tahir Üzgör, "Dibace", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9, (1994), 277, 278.

³²Ahmet Cevdet Paşa, Fuad Paşa'nın sözlerini o döneme dair üzüntülerin şairane bir tepkisi olarak yorumlamıştır. Zira durumun ehemmiyetinin farkında olunmasına rağmen şehri incelemek için bir memur dahi gönderilmemiş, yönetim tarafından halk yalnızlığa terk edilerek başka işlerle ilgilenilmiştir. Bu duruma bir de halkın İstanbul'a resmi belge göndermemesi de eklenince süreç bölgeye yalnızca İngilizlerin yardım göndermesi ile neticelenmiştir. Yaşananlar nedeniyle artık yabancılardan utandıklarını yazan Cevdet Paşa, "ne vakit gaflet uykusundan uyanacağız" ifadeleriyle rahatsızlığını dile getirmiştir. Ahmet Cevdet Paşa, *19. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi Tezakir 1.Cilt*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021), 68, 69.

³³ Halil İnalçık, *Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler*, *Bellekten*, 28. 112, (1964); Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 11-14.

resmî belge dahi gönderememiştir. Şehrin ahvali, reformların etkililiği ile halkın hukuk ve devletle etkileşiminde yaşadığı sıkıntıları gözler önüne sermiştir.³⁴

Benzer örnekler çoğaltılarak ilgili tasnif içerisinde binadan bölgeye ulaşan metodolojik bir uygulama ile belirli bir toplumun hukukla ilişkisi, kültürel yapısı gibi konularda sistematik sonuç üretmek tipomorfolojik yaklaşımın imkanları dahilindedir. Bu bağlamda konuyu parçadan bütüne nihayete erdirmek için elverişli bulunan ve halk arasında “Fatih’in Mahkemesi” olarak bilinen yapıyı incelemek faydalı olabilir. İstanbul’un Üsküdar semtinde, meydana birkaç dakika yürüme mesafesindeki bir ara sokakta bulunan iki katlı küçük bir bina formundaki bu yapı, tarihte mahkeme binası olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise Üsküdar Belediyesine bağlı bir kütüphane olarak hizmet vermektedir. Zamanında Padişahın yargılandığı mahkeme binası Osmanlı hukuk sistemi ve şeriat mahkemelerinde yaşanan değişimlere paralel olarak bir dönemden sonra terk edilerek uzun bir müddet harap halde kalmıştır.³⁵ 2000’li yılların başında restore edilerek adalet müzesi haline getirilen yapı daha sonra kütüphaneye çevrilmiştir. Uzun bir restorasyon sürecinin ardından yapı 2024 yılından itibaren tekrar kütüphane olarak kullanılmaya başlamıştır.

Fatih Sultan Mehmed’in yargılandığı mahkeme olarak bilinen eski mahkeme binası, şehrin merkezinde, ulaşımı rahat bir bölgede bulunmaktadır. Yapı her ne kadar günümüzde dar bir ara sokakta gözlerden irak bir yerde bulunsa da konumu itibarıyla geçmişte etkin bir mahkeme olduğu intibai vermektedir. Zira meşhur rivayete göre padişahın şikayetçi olan bir mimarın şikayetini bu mahkemeye taşıması yapının canlılığını da kanıtlar niteliktedir. Farklı rivayetler olmakla birlikte Fatih Sultan Mehmed’in mahkemede yargılanmış olması çoğunlukla mutabık olunan bir vakadır.³⁶ Bu rivayetle Üsküdar’da bizleri karşılayan mahkeme binası, Osmanlı yükselme devrinde hukukun mahiyeti ve toplumla ilişkisi hakkında yapılan araştırmaların güvenilirliği açısından kaynak potansiyeli barındırmaktadır. Öte yandan mahkeme binasının son asırlarda geçirdiği süreç ise toplumumuzun hukukla ilişkisine benzer bir nitelik arz etmiş benzemektedir. Zira yapı Osmanlı hukukundan modern hukuka geçiş sürecinde

³⁴ Tanzimat devrinde hukuk zihniyetindeki değişime dair bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017); Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023). İsmail Kara, *Biraz Yakın Tarih Biraz Uzak Hurafe*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2024).

³⁵ Mehmet İspirli, *Üsküdar Mahkemesi*, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 2007.

³⁶ İspirli, *Üsküdar Mahkemesi*, 2007.

önce işlevsiz hale gelmiş ardından terk edilerek harap bir vaziyete düşmüştür. Nihayetinde kendi işlevi dışında bir forma büründürülerek modern eğitim sisteminin olmazsa olmaz unsuru olan test çözme merkezi haline getirilerek araçsallaştırılmıştır. Örneği mahkeme binası yerine devletin ve toplumun modern hukukla ilişkisi bağlamında değiştirerek ele aldığımız takdirde vardığımız sonuçların pek de farklı bir nitelik arz etmeyecek gibi görünmesi, tipomorfolojik yaklaşımın imkanları açısından da bir gösterge olmaktadır.

3. Mimarlık ve Hukuk İlişkisi

Bir binanın sunduğu ipuçları ya da tarihte bir şehre dair yaşananlardan çıkarılabilecek sonuçlar doğrultusunda mimari bir metot olan tipomorfolojiden ilhamla yapılan analizlerin, toplumların inançlarından gündelik alışkanlıklarına kadar birçok açıdan fikir verebildiği anlaşılmıştır. Zira renkleri, şekilleri, ölçüleri, ikonik ve sembolik temsilleriyle güç, egemenlik, ideoloji ve benzerlerini ileten üç boyutlu nesnelere³⁷ yönüyle mimari yapılar, kolektif mevcudiyetin görünür biçimi ve göstergesel anlamıyla soyut olan kavramların somutlaşması işlevini de ihtiva etmektedir.³⁸ Dahası Giddens'a göre fiziksel yapılar tıpkı hukuk gibi itaati sağlamada önemli bir işleve sahiptir ve modern mimari gözetimle yakından ilişkilidir; gözetim ise insanların kendi davranışlarını sınırlamasını sağlamaktadır.³⁹ Bu minvalde Foucault'nun mimari tasarımların birey ve toplumlarda mekanla etkileşime girme şeklini ve mekânın işlevini belirlediği fikrinden hareketle mimarinin toplumsal bir kontrol amacı olduğu dahi savunulabilir. Bu amaca matuf, mekanların tasarımı insanlarda belirli davranışlar ortaya çıkarabildiği gibi bazı davranışları da engelleme gücüne sahip olmaktadır.⁴⁰ Dolayısıyla mekân ve hukuk arasında da benzer bir yapı ortaya çıkmaktadır.

3.1. Mekân ve Hukuk İlişkisi

İnsanlar, hayatlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları nesnelere üretmişlerdir. Coğrafyaya ve zamana göre değişiklik gösteren ihtiyaçlar neticesinde farklı ürünler ortaya çıkmıştır. İhtiyaçların şekillenmesinde ise tercihler etkili olmuştur. Benzer

³⁷ Bryan Lawson, *Language of Space*, (Routledge, 2007), 95.

³⁸ Peter Goodrich, *Postmodern Justice, Law and the Humanities: An Introduction*, (Cambridge University Press, 2009)

³⁹ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012), 725.

⁴⁰ Paul Hirst, *Foucault and Architecture*, 26 AA Files, (1993), 55.

biçimde toplumlar da yaşam alanlarını ihtiyaçları ve tercihlerine göre şekillendirmişlerdir. Boş bir arazinin nasıl değerlendirilebileceği toplumların kendi yapılarına göre değişiklik göstermiştir. Kimi toplumlarda çadır hayatı tercih edilirken kimilerinde sağlam evler ve büyük şehirler inşa edilmiştir.⁴¹ Kimilerinde renkli desenler kullanılırken kimilerinde sade çizgiler tercih edilmiştir. Bu ihtiyaç ve tercihler, mekanlarla somut bir nitelik kazanmıştır. Mekanlar ise değişen şartlara göre işlevsel, yapısal ve biçimsel pek çok açıdan farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Sosyal, fiziksel birçok faktörle daimi değişim içerisindeki toplumlar hem mekanları etkilemiş hem de mekanlar tarafından etkilenmiştir.⁴² Fiziki mekanların kolektivitelerinden ortaya çıkan toplumun mekânı yani şehir ise yalnızca bireylerle değil politikalarla da inşa edilmiştir.⁴³ Değişen anlayışlara göre değişen mekanlar, yöneticilerin istek ve arzuları doğrultusunda da başkalaşımlara uğramıştır. Yönetici kadroların soyut siyasaları mekanlar vasıtasıyla somutlaşarak kimliğe bürünmüştür.⁴⁴ Dolayısıyla ihtiyaçlar ve tercihler içerisinde oluşan hayat pratikleriyle toplumlar ve yönetimler kendi kültürlerini inşa etmiş, kendi kurallar sistemini ortaya çıkarmıştır.

Dışsal yapılarla karşılıklı etkileşim halindeki insan, toplumsal düzen tesis ederek bunları hukuk kurallarına tahvil etmiştir.⁴⁵ “Nerede bir toplum varsa orada hukuk vardır” minvalindeki Latince vecize, toplumun her sahasında hukukun var olduğunu gözler önüne sermektedir.⁴⁶ Hukukun mekânla ilişkisi de bu bağlamda ele alınmıştır. Hoebel’in hukuku “toplumsal gereksinimlere cevap”⁴⁷ olarak nitelemesi gibi mekanlar da bu cevapların farklı bir vechesidir. Her ikisi de toplumsal etkileşimin düzenleyicisi ve ürünleridir. Artun Ünsal ise işlevinden hareketle hukuku toplumsal yaşamın bir çeşit oksijeni olarak yorumlamıştır. Bu yoruma göre insanlar bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde hukuk kurallarına uysa da oksijenin ne denli etkili olduğunu fark etmediği gibi kuralların

⁴¹ İbrahim Kalın, *Barbar Modern Medeni*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 119.

⁴² Henri Lefebvre, *The Production of Space* (Massachusetts: Blackwell, 1991), 35.

⁴³ Ahmet Davutoğlu, *Medeniyetler ve Şehirler* (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), 53; S. Seyfi Ögün, *Türk Politik Kültürü* (İstanbul: Alfa Yayınları, 1999), 213.

⁴⁴ Dursun Çiçek, “Görüntünün Siyasal Bağlamı: Fotoğraf, Oryantalizm ve Siyaset,” *Teklif Dergisi, Siyaset-7*, (2023), 175.

⁴⁵ Kalın, *Barbar Modern Medeni*, 118-119.

⁴⁶ Artun Ünsal, “Hukuk ve Toplumsal Yaşam (Hukuksal İlişkilerin Kaynakları Üzerine Bir Deneme)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 29.2, (1974), 143,144.

⁴⁷ Adamson E. Hoebel, *The Law of Primitive Man: A Study in Comparative Legal Dynamics*, (Cambridge: Harvard University Press, 1954), s. 292-293.

da topluma ve yaşama etkisini çoğu zaman fark etmemektedir.⁴⁸ Benzer şekilde bir şehrin tasarımının, günlük yaşamda fark edilmez ancak kalıcı ve yaygın etkiye sahip olduğunu düşünen Juszczyk mekanın sosyal kuralları fiziksel sınırlarla güçlendiren bir sosyal organizasyon biçimi ortaya çıkardığını ifade etmiştir.⁴⁹ Böylece çoğu zaman etkileri günlük yaşamda fark edilmeyen hukuk ve mekan kavramları, birey ve toplumun deneyim ve algılarındaki şekillendirici mahiyetiyle ortak nitelikler taşımaktadır. Sonuçta toplumların mekânsal yapılarına bakmanın o toplumun hukuki pratikleri ve hukuk algısına dair ipuçları vermesi olağan hale gelmektedir.

3.2. Mimarinin Hukuk Algısına Etkisi

Hukukun günümüzdeki mimari tezahürü olan mahkeme binaları incelenen işlevlere yönelik ipuçları barındırmaktadır. Bulunduğu konumdan iç mekân tasarımına kadar bir mahkeme binası devletin hukuku yorumlayışında ve toplumun hukukun algılamasında etkin bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin ABD Yüksek Mahkemesi'nde tercih edilen eksenal mimarinin insanlar üzerinde kontrol ve etki sağlamaya yaradığı, salon içerisindeki Yunan tapınaklarına benzer sütunların da yine kontrol, prestij ve ideolojik güç imajı yansıttığı zikredilmektedir. Bunun aksine Avustralya Yüksek Mahkemesi'nin eksenal şekilde yapılandırılmaması ve kolay erişilebilir tasarımı mahkemenin sivil alan olarak kullanılmasını sağlamaktadır.⁵⁰ Bina tasarımında halkın katılımını teşvik eden bir yapının amaçlandığı ifade edilmektedir. Bu doğrultuda mahkeme binası ve çevresinde sık sık konser, konferans, fotoğraf sergisi gibi etkinlikler düzenlenmektedir.⁵¹ Dolayısıyla hukukun benzer alanlarında dahi toplumların mimariyle ilişkisi farklı deneyimler ortaya çıkarmaktadır.⁵²

Amerika ve Avusturya örneği mekanların mimari özelliklerinin, algı ve deneyimlere etki ettiğini göstermektedir. Bu nedenle benzer örneklerden hareketle mekanlar kimi

⁴⁸ Ünsal, "Hukuk ve Toplumsal Yaşam (Hukuksal İlişkilerin Kaynakları Üzerine Bir Deneme)", 145-147.

⁴⁹Georgie Juszczyk, "Power on a Pedestal: How Architecture Creates, Reinforces, and Reflects Power Structures in the Legal System", *ANU Undergraduate Research Journal*, 11.1. (2021), 40.

⁵⁰ Juszczyk, "Power on a Pedestal: How Architecture Creates, Reinforces, and Reflects Power Structures in the Legal System", 41-54.

⁵¹Avustralya Yüksek Mahkemesi etkinlik kataloğu için bkz. High Court of Australia, <https://www.hcourt.gov.au/upcoming-events/2-events>

⁵² Bels ve Branco'nun ifadeleriyle "mekânlar, deneyimlerimizle doludur ve biz de mekân(lar)la doluyuz." Bels ve Branco, "Law and Architecture: Courthouse Architecture, Searching for a New Balance Between Representation and Functionality", 180.

yazarlarca mesajlar ihtiva eden bir iletişim biçimi olarak tanımlanmıştır. Barındırdığı ilkelerle insan davranışlarını düzenleyen ve bir düzen tesis eden hukuk da bir yaklaşıma göre iletişim biçimi olarak nitelenmiştir.⁵³ İletişimde mesajlar alıcılarına göre farklı anlamlara gelebilmektedir. Bu vesileyle toplumların kendi yapılarına göre farklı mekân pratikleri olduğu gibi söylemsel olarak adalet, eşitlik, insan hakları gibi genel soyut normları ihtiva eden modern hukukun da farklı algılanış ve pratikleri ortaya çıkmaktadır.⁵⁴ Fakat iletişim biçimi⁵⁵ olarak tanımlandığında hukuk, soyut yapısı nedeniyle toplumda karmaşık bir forma bürünebilir. Bu karmaşıklık fiziki yapıların mevcudiyeti ile bertaraf edildiği takdirde hukuk daha hissedilir ve görünür kılınabilir. Zira evrensel ve soyut manaları somut ve maddi araçlarla anlatmak mümkündür.⁵⁶ Çünkü her nesnenin kendine ait bir referansı bulunmaktadır ve her toplum, kendi algıları neticesinde mekanlar inşa etmektedir. Soyut kurullarla toplum nizamının tesisine amaçlayan hukuksa, mekanlarla somutlaşmaktadır. Haddizatında mekân, referansından bağımsız vücut bulamamakta, sosyolojik gerçekleriyle hukukunu üreten toplum ürettiğini maddi alana taşıyarak referansını görünür kılmaktadır.

Adalet ve insan hakları gibi kavramlara referansla inşa edilen fiziksel yapılara sahip modern hukukun toplumda nasıl bir hukuk algısı inşa ettiği de mekânsal tasarımlar üzerinden anlaşılabilir. Aksi olarak mimari tasarımları, sembolleri, toplumsal ritüelleri hukuk dışına taşımak toplumların hukuku algılayış biçimini salt metin formatına

⁵³ Mark Van Hoecke, *Law as Communication*, (Bloomsbury Publishing, 2002).

⁵⁴ Bu bakımdan Eco'nun mimarlığı iletişim (Umberto Eco, "Function and Sign: Semiotics of Architecture" *The City and the Sign*, (Columbia University Press, 1986), 174.), Lawson'un mekânı bir iletişim biçimi şeklinde (Lawson, *Language of Space*, 5,6.) tanımlamasına benzer biçimde Van Hoecke'un da hukuku bir iletişim biçimi olarak (Van Hoecke, *Law as Communication*, 3 vd.) nitelmesi deneyimlerin algı farklılıkları üzerindeki etkisi açısından şartıcı değildir.

⁵⁵ Evde aile içerisindeki ilişkiden dışarıda yapılan bir alışverişe kadar insan her daim iletişim içerisindedir. Mesajlar ve iletilerden oluşan iletişimin farklı çeşitleri bulunmaktadır. Sözlü, yazılı, işitsel, görsel pek çok iletişim türünden bahsetmek mümkündür. Bireyin kendini açıklaması, anlatması, anlaşılması gibi özelliklere yarayan iletişim aynı zamanda bir etkileşim imkanıdır. İnsan iletişim kurdukça kendi dışındaki dünya ile etkileşim haline girebilmektedir. İnsanların etkileşim kurarak iletişim halinde olması toplumsal yapıyı meydana getirmektedir. Bu iletişim ve etkileşimin karmaşaya neden olmadan varlığını devam ettirebilmesi toplumların belirli bir düzen sahibi olması ile yakından ilişkilidir. Toplumlardaki bu düzenin tesisine yarayan kültür, gelenek, görenek ve kurallar hukuki yapıyı oluşturmaktadır. Bu nedenle insanlar hayatın hemen hemen her alanında hukuki iletişim içerisindedir. Çoğu zaman bunun farkında olunmasa da hukukun gündelik yaşama etkileri yadsınamaz derecededir.

⁵⁶ Kalın, *Barbar Modern Medeni*, 200.

indirgemekle sonuçlanabilir.⁵⁷ Bu durumsa hukuku belli bir zümreye hapsederek dezavantajlı gruplar ortaya çıkarabilir.⁵⁸ Bu nedenle mekânın efektif kullanımı toplumsal algıları şekillendirme ve hukuki meşruiyet sağlama açısından önemli bir rol oynamaktadır.⁵⁹ Bels ve Branco'nun ifadeleriyle "mahkemelerin yapısı, 'hukuk geleneğinin anıtları' olarak işlev görerek bu mitolojiyi güçlendirir ve mahkemeleri bu ideallerin koruyucusu olarak tanıtıp topluma sunar".⁶⁰

3.3. Günümüz Hukuk ve Toplum İlişkisinde Mimari Etkinin Mahiyeti

Hukukun belirli mekanlar vasıtasıyla yalnız kendi amacına özgü olarak pratiğe yansımaları yaklaşık 300 yıl öncesine dayanmaktadır.⁶¹ Geçmiş zamanlarda yargı işleri sabit olmayan yapılarda forum, konak, medrese, kilise gibi yerlerde yerine getirilmekteyken⁶² modern zamanlarda "adliye"ler/"adalet saray(lar)ı" salt hukuk mekanları olarak inşa edilmektedir. Nüfusun artması ve değişen hayat pratikleriyle birlikte dava sayıları artmış, yeni dava türleri ve farklı hukuki meseleler ortaya çıkmıştır. Bu nedenle hukuki mekanlar için yeni kamu politikaları üretilmiş,⁶³ küresel sistemin bir getirisi olarak ulusal mekanların yanında Avrupa Adalet Divanı, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi ulusüstü yapılar da inşa edilmiştir. Zamanla bu yapıların sayısı ve çeşidi artmıştır. Çeşitliliğin artmasıyla özgün ve farklı tarzlar ortaya çıkmıştır. Günümüzde ülkeden ülkeye değişiklik gösteren hukuki yapılar değişen algılara göre bir ülkedeki bölgeler arasında dahi farklılaşabilmektedir. Bu farklılıklarıyla hukuki mekânlar toplumsal kültürün ürünü olarak devamlı değişim dönüşüm halindedir. Değişimler toplumların yapıları gereği doğal olsa da hukuki mekanların tasarımında ve inşasında birtakım ortak kriterlerin

⁵⁷ Zira "varlıklar kendi hususi mevcudiyetlerinin ötesinde bir varlık düzenine işaret ederler." Kalın, 134.

⁵⁸ B. Woodson ve diğerleri, *Judicial Symbols and the Link Between Legitimacy and Acquiescence*. In: *APSA 2011 Annual Meeting Paper*. (2011); Piyel Haldar. "In and out of court: on topographies of law and the architecture of court buildings (a study of the Supreme Court of the State of Israel)" *Int'l J. Semiotics L.* 7, (1994).

⁵⁹ Juszczak, "Power on a Pedestal: How Architecture Creates, Reinforces, and Reflects Power Structures in the Legal System", 54.

⁶⁰ Bels ve Branco, "Law and Architecture: Courthouse Architecture, Searching for a New Balance Between Representation and Functionality", 197.

⁶¹ Bels ve Branco, 184.

⁶² Richard Mohr, "In Between Power and Procedure: Where the Court Meets the Public Sphere", *Journal of Social Change and Critical Inquiry*, (1999), 1-13; İlber Ortaylı, Osmanlı'dan Bugüne Hükümet Konakları, *Mimarlık Dergisi*, 203 (1984), 1-15.

⁶³ Bkz. Judith Resnik ve Denis Curtis, *Representing Justice: Invention, Controversy, and Rights in City-states and Democratic Courtrooms*, (Yale University Press, 2011).

benimsenmesi toplumların hukuk algılarında olumlu neticeler doğurabilir.⁶⁴ Bu nedenle günümüzde adliye tasarımı yarışması gibi etkinliklerle ideal bir adliye binasının nasıl olabileceği sorusuna cevaplar aranmaktadır.⁶⁵ Cevaplar, hızlı teknolojik ve bilişsel gelişmelerin yaşandığı çağımızın dinamiklerine göre farklı bağlamlarda ortaya çıkabilmektedir.

Toplumsal gelişmelere bağlı olarak mevzuatlarda güncellemeler ve yenilikler yapılmaktadır. Aynı durumun mekanlar açısından da yaşanması hukuka erişim ve etkili bir hukuk deneyimi bakımından önemlidir. Kalabalık şehirler ve hızlı ihtiyaçlar nedeniyle günümüzde özensiz adli binalardan söz etmek mümkündür. Hukukun önemine binaen özel olarak tasarlanması gereken mekanların kimi zaman başka amaçlara matuf binalardan devşirilerek kullanılması olumsuz neticeler ortaya çıkarabilmektedir.⁶⁶ Adli yapıların günümüzde kullanıcılarının ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi, bireylerin deneyimlerinden hareketle iyileştirilerek tasarlanması toplum nezdinde olumlu hukuki algılar oluşturabileceği gibi hukuk mesleği ve etiği açısından önemlidir.⁶⁷ Erişilebilirlik, belirlilik, şeffaflık gibi temel hukuki kaidelerin mekâna daha etkili yansıtılması toplum-hukuk ilişkisi bakımından olumlu gelişmelere zemin hazırlayabilir. Bu konuda yapıların zamandan ve toplumdaki kopuk olmadan etkin bir şekilde inşa edilmesini amaçlayan tipomorfolojik yaklaşım, mimarlık- hukuk etkileşimi vasıtasıyla hukuk pratikleri ve hukuki yapıların etkinliği açısından da yol gösterici niteliktedir.

⁶⁴Sevim Büyüktaş Demir, *Kullanıcıları Adliye Binalarını Anlattı, Mimarizm Mimarlık ve Tasarım Yayın Platformu*, https://www.mimarizm.com/haberler/gundem/kullanicilari-adliye-binalarini-anlatti_127500 (Erişim Tarihi: 03 Ekim 2016).

⁶⁵ Bursa Adliye Binası Serbest, Ulusal Mimari Proje Yarışması, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü, (1986); Melike Davarcı, *Türkiye'deki Adliye Binalarının Tasarım ve Yönetimi İyileştirmesine Yönelik Çıkarımlar*, Yüksek Lisans Tezi, (Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2020), 113-121.

⁶⁶ Bkz. Hatipoğlu Aydın, "Mimarlık ve Hukuk İlişkisi Bağlamında Ankara Adliyesi Balgat Ek Hizmet Binası Üzerine Notlar".

⁶⁷ Aziz Bacak, Adliyelerin Fiziksel ve Mimari Koşulları Bağlamında Yargısal Memnuniyet, *TBB Dergisi*, (2015), 268.

Sonuç

“İnsanın hem kendisine hem de hareket, süreç hâlindeki mekâna kendisini kazıması, işlemesi; mekân ile özünü bütünleştirmesiyle zamanı oluşturur. Zaman, insanın maddî, manevî yapıp etmelerinin tümü demek olan kültürün hülâsasıdır.”⁶⁸

Toplum ve birey hukuktan etkilendiği kadar hukuku etkileyen de bir yapıya sahiptir. Toplumların/devletlerin ihtiyaçlarına ve gelişimlerine göre kanunlar değişmekte, yeni düzenlemeler yapılmaktadır. Bu değişikliklerin yasama, yürütme ve yargı erklerine indirgenmesi hukuku toplumdaki kopartarak soyut bir alana itebilmektedir. Soyut yapısıyla hayatın her alanında etkileşim halinde olunan hukukun maddî tezahürleri onu görünür ve hissedilir kılmaktadır. Bu maddî görünümünden biri olan mekân, toplumların algısını etkilemede tarih boyunca bir vasıta olarak kullanılmıştır. Kimi zaman bir mekânın mimarisinde kullanılan malzeme dönemin hâkim anlayışına göre düzenlenirken kimi zaman toplumun hukuk deneyimini olumlu hale getirmek için bir mahkemenin inşa edileceği konumu dahi stratejik olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada mimari tasarımda bir analiz yöntemi olan tipomorfolojiden yararlanılarak soyut nitelikteki hukuk-toplum ilişkisi mimarlık vasıtasıyla görünür kılınmaya çalışılmıştır. Tarihten günümüze mimarinin hukuk-toplum ilişkisinde etkin bir konumda olduğu örneklerle ortaya koyulmuştur. Mimarının hukuka benzer işlevleri saptanarak mekân ve hukukun bir iletişim biçimi olarak birbirlerine benzediği anlaşılmıştır. Her iki alanın hayatın çoğu alanında birey ve toplumu etkilediği ve ondan etkilendiği aktarılmaya çalışılmıştır. Bu minval üzere toplum ve hukuk ilişkisinin olumlu yönde gelişiminde mekânın toplumsal yapıya uygun inşası için tipomorfolojik bir hukuk-mimarlık ilişkisinin önemi vurgulanmıştır. Neticede bu çalışma ile mimarinin insan ve toplumun hukuk algısını etkilemede ve hukuku görünür kılmada önemli bir vasıta olduğu/olabileceği ortaya koyulmuştur.⁶⁹

⁶⁸ Şaban Teoman Duralı, *Çağdaş Küresel Medeniyet*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999), 27.

⁶⁹ İskeleti itibarıyla hukuk ve toplum ilişkisinin mimari izlerinin sürdürüldüğü çalışmada hatıra, edebi roman, blog yazısı gibi çeşitli kaynaklardan yararlanılmasıyla, bahsedilmese de bu ilişkinin anlaşılmasında farklı araştırma nesnelere ortaya çıkarılmasının imkânı ve konunun daha başka hangi alanlarda incelenebileceği sorusu da gündeme getirilmeye çalışılmıştır.

Kaynakça | Bibliography

- Ahmet Cevdet Paşa. *19. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi Tezakir*, Cilt 1. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021.
- Bacak, A. Aziz. "Adliyelerin Fiziksel ve Mimari Koşulları Bağlamında Yargısal Memnuniyet." *TBB Dergisi*, no. 120 (2015).
- Bels, Marie and Branco, Patricie, "Law and Architecture: Courthouse Architecture, Searching for a New Balance Between Representation and Functionality." In *Law and the Arts: Elective Affinities and Relationships of Tension*, 2017.
- Bengisu, Elif. "Human History and Göbeklitepe." *International Journal of Social, Political and Economic Research* 7, no. 1 (2020).
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023.
- Bingöl, Özgür. *Mimarlıkta tip kavramı ve tipoloji*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2017.
- Büyüктаş Demir, Sevim. "Kullanıcıları Adliye Binalarını Anlattı." *Mimarizm Mimarlık ve Tasarım Yayın Platformu*. Erişim 5 July 2025. https://www.mimarizm.com/haberler/gundem/kullanicilari-adliye-binalarini-anlattı_127500.
- Castells, Manuel. *The City and the Grassroots*. Berkeley: University of California Press, 1983.
- Curry, Andrew. "Gobekli Tepe: The World's First Temple." *Smithsonian Magazine* 3 (2008).
- Çiçek, Dursun. "Görüntünün Siyasal Bağlamı: Fotoğraf, Oryantalizm ve Siyaset." *Teklif Dergisi*, Siyaset-7 (2023).
- Davarcı, Melike. *Türkiye'deki Adliye Binalarının Tasarım ve Yönetimi İyileştirmesine Yönelik Çıkarımlar*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2020.
- Davutoğlu, Ahmet. *Medeniyetler ve Şehirler*. İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- Duralı, Şaban Teoman. *Çağdaş Küresel Medeniyet*, 2. baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999.
- Eco, Umberto. "Function and Sign: Semiotics of Architecture." In *The City and the Sign*, Columbia University Press, 1986.
- Eyice, Semavi. *İlk Osmanlı Devrinin Dini ve İctimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler*, İÜ İktisad Fakültesi Mecmuası, 23, (1963).
- Fischer, Günther. *Mimarlık ve Dil*, Daimon Yayınları, 2015.

- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*, 1. baskı. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.
- Goodrich, Peter. Postmodern Justice. In *Law and the Humanities: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Günvar, Ali. Söylemin İktidarı Dil, Mimarlık ve Edebiyatta Otoritenin Analizi, Ötüken, 2023.
- Gürer, Tan Kamil. "Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak", *İdealkent*, 18.7. 2016.
- Haldar, Piyel. "In and out of Court: On Topographies of Law and the Architecture of Court Buildings (A Study of the Supreme Court of the State of Israel)." *International Journal for the Semiotics of Law* 7 (1994).
- Hallaq, Wael B. *Şeriat Uygulama- Teori- Dönüşüm*, Ekin Yayınları, 2024.
- Harvey, David. *Postmodernliğin Durumu*. Çev. Sungur Savran. 8. baskı. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Hatipoğlu Aydın, Duygu. "Mimarlık ve Hukuk İlişkisi Bağlamında Ankara Adliyesi Balgat Ek Hizmet Binası Üzerine Notlar." *Ankara Barosu Dergisi* 78, no. 2 (2020).
- Hirst, Paul. "Foucault and Architecture." *AA Files* 26 (1993).
- Hoebel, E. Adamson. *The Law of Primitive Man: A Study in Comparative Legal Dynamics*. Cambridge: Harvard University Press, 1954.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- İnalcık, Halil. "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler." *Belleten* 28, no. 112 (1964).
- İnce, Yunus. "II. Mahmud Devri Reformlarının Tebaa Tarafından Algılanışı." *Tarih İncelemeleri Dergisi* 32, no. 2 (2017).
- İşpirli, Mehmet. *Üsküdar Mahkemesi*, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 2007.
- Juszczyk, Georgie. "Power on a Pedestal: How Architecture Creates, Reinforces, and Reflects Power Structures in the Legal System." *ANU Undergraduate Research Journal* 11, no. 1 (2021).
- Kalaycıoğlu, Ersin ve Sarıbay, Ali Yaşar. *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2019.
- Kalın, İbrahim. *Barbar Modern Medeni*, 2. baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- Kara, İsmail, *Biraz Yakın Tarih Biraz Uzak Hurafe*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2024.
- Lawson, Bryan. *Language of Space*. London: Routledge, 2007.

- Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. Massachusetts: Blackwell, 1991.
- Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi*. 25. baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mohr, Richard. "In Between Power and Procedure: Where the Court Meets the Public Sphere." *Journal of Social Change and Critical Inquiry*, 1999.
- Moudon, V. "Getting to know the built landscape: Typomorphology." Type and the Ordering of Space, 1994.
- Ongun, Oğuz. *Bir Adalete Erişim Meselesi Olarak Adliye Mimarisi: Çağlayan Adliyesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü, 2019.
- Ortaylı, İlber. "Osmanlı'dan Bugüne Hükümet Konakları." *Mimarlık Dergisi*, no. 203 (1984).
- Öğün, S. Seyfi. *Türk Politik Kültürü*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1999.
- Özalp, Hasan. "İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne Söyler?" *Bilimname*, 2016.
- Raible, Wolfgang. *Metaphors as models of thinking*. 2016.
- Resnik, Judith, and Dennis Curtis. *Representing Justice: Invention, Controversy, and Rights in City-states and Democratic Courtrooms*. New Haven: Yale University Press, 2011.
- Sander, Oral. *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü (Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987.
- Schmidt, Klaus. *Göbekli Tepe*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Topçu, Nureddin. *Ahlak Nizamı*, 13. baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.
- Tuztaşı, Uğur ve Aşkun, İlgi Yüce. "Klasik Dönemden Batılılaşmaya Osmanlı Mimarlığında İdealleştirme Olgusu ve Batı Mimarlığıyla Olan Mukayesesi". *Osmanlı Araştırmaları* 38, 2011.
- Ülken, H. Ziya. *Türk Tefekkürü Tarihi*, 9. baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Ünsal, Artun. "Hukuk ve Toplumsal Yaşam (Hukuksal İlişkilerin Kaynakları Üzerine Bir Deneme)." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 29, no. 2 (1974).
- Üzgör, Tahir. "Dibace." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 9 (1994).
- Van Hoecke, Mark. *Law as Communication*. London: Bloomsbury Publishing, 2002.
- Woodson, B., et al. "Judicial Symbols and the Link Between Legitimacy and Acquiescence." *Paper presented at the APSA 2011 Annual Meeting*, 2011.